

## СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ ІЗ ДЕЛІНКВЕНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ЯК МОЖЛИВІСТЬ ЇХ РЕІНТЕГРАЦІЇ У СОЦІУМ

УДК 37.013.42 – 053.6

**Юрій Бриндіков**, кандидат психологічних наук,  
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки  
Хмельницького національного університету

### СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ ІЗ ДЕЛІНКВЕНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ЯК МОЖЛИВІСТЬ ЇХ РЕІНТЕГРАЦІЇ У СОЦІУМ

*В проведеному дослідженні висвітлено причини зародження делінквентної поведінки у підлітків. Проаналізовано зміст та методику соціально-педагогічної роботи правоохоронних органів, зокрема кримінальної міліції, притулків для неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді.*

*Надано рекомендації щодо запровадження якомога більшої кількості інноваційних технологій у роботі соціальних педагогів з підлітками із делінквентною поведінкою; тісної взаємної органів державної влади, комерційних структур, організацій та установ соціального спрямування для попередження злочинів серед підлітків та їх реінтеграції у соціум.*

**Ключові слова:** делінквентна поведінка, підлітки із делінквентною поведінкою, реінтеграція у соціум.

**Літ. 9.**

**Юрій Бриндиков**, кандидат психологических наук,  
доцент кафедры социальной работы и социальной педагогики  
Хмельницкого национального университета

### СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РАБОТА С ПОДРОСТКАМИ С ДЕЛИНКВЕНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ КАК ВОЗМОЖНОСТЬ РЕИНТЕГРАЦИИ В СОЦИУМ

*В проведенном исследовании освещены причины зарождения делинквентного поведения у подростков. Проанализировано содержание и методику социально-педагогической работы правоохранительных органов, в частности криминальной милиции, приютов для несовершеннолетних, центров социальных служб для молодежи.*

*Даны рекомендации по внедрению как можно большего количества инновационных технологий в работе социальных педагогов с подростками с делинквентным поведением; тесного взаимодействия органов государственной власти, коммерческих структур, организаций и учреждений социальной направленности для предупреждения преступлений среди подростков и их реинтеграции в социум.*

**Ключевые слова:** делинквентное поведение, подростки с делинквентным поведением, реинтеграция в социум.

**Yury Bryndikov, Ph.D. (Psychology),**  
Docent of Social Work and Social Pedagogy Department  
Khmelnysky National University

### SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH TEENAGERS WITH DELINQUENT BEHAVIOR AS AN OPPORTUNITY TO REINTEGRATE INTO SOCIETY

*The study highlights the reasons for the emergence of delinquent behavior in teenagers. Analyzed the content and methodology of social and pedagogical work of law enforcement agencies, in particular the criminal police, shelters for minors, centers of social services for young people.*

*Recommendations for the implementation of an increasing number of innovative technologies in the work of social workers with adolescents with delinquent behavior; close cooperation between public authorities, businesses, organizations and institutions of social orientation for the prevention of crime among adolescents and their reintegration into society.*

**Keywords:** delinquent behavior, teenagers with delinquent behavior, reintegration into society.

**П**остановка проблеми. Нещодавно в Україні відбулись революційні зміни, які супроводжувались зломом старої системи норм, правил поведінки та суспільних цінностей. Державне керівництво в обмін старим принципам суспільного життя пропонує нові, які подекуди не зовсім сформовані. Швидкий плін подій, зміна суспільно – політичної системи, хитка

економіка, війна, які посилюють свою руйнівну дію через агресивний вплив засобів масової інформації, провокують зародження аномічного явища у суспільстві, яке супроводжується у переважній більшості населення, особливо радикально налаштованої молоді, свідомою відмовою підкорятись новим “суспільним правилам життя”.

Така відмова супроводжується агресією, асоціальними діями, різноманітними девіаціями, серед яких часто фіксується делінквентна поведінка. Остання носить характер докриміногенної, коли індивід ще не стає суб'єктом злочину і його соціальні відхилення проявляються на рівні невеликих правопорушень, порушень норм моралі, правил спілкування, епізодичному вживанні алкогольних, наркотичних, токсичних речовин, порушуючих психіку, інших асоціальних дій, які є підґрунтям для скоєння особою кримінально каранних дій в подальшому [1, 198 – 199].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблематикою впливу виховання і сімейних стосунків на розвиток підліткової агресивності переймалися дослідники А. Бандура та Р. Уолтерс. І. Трус досліджував проблеми постійного соціально-педагогічного супроводу підлітків з акцентуаціями характеру.

У 80-х роках ХХ ст. російські психологи А. Лічко та К. Платонов запровадили до наукового обігу поняття “делінквентна поведінка”, запозичивши його із зарубіжної науки, тим самим окресливши характерні риси даного різновиду девіантної поведінки [2, 377, 379; 3, 209 – 210].

**Мета статті.** Метою даної статті є вивчення та аналіз делінквентної поведінки серед молоді, аналіз соціально-педагогічної роботи в Україні як однієї з альтернатив попередження скоєння злочинів, які розглядаються слідчими та судовими органами, відноситься до криміногенних злочинних проявів та надання можливості молоді повернутися у соціум.

**Вклад основного матеріалу дослідження.** Напрямом соціально-педагогічної роботи певних інституцій соціального виховання є профілактика делінквентної поведінки підлітків. У соціально-педагогічній літературі середини ХХ ст. дітей, які порушували моральні та правові норми, називали “неповнолітні правопорушники”, “педагогічно занедбані”, “соціально занедбані”, “підлітки з поведінкою, що відхиляється від норми”, “неповнолітні злочинці”, “важковиховувані”, “дезадаптовані”, “підлітки з протиправною поведінкою”, “підлітки з антисоціальною поведінкою”, “підлітки з кримінальною поведінкою”. У 80-х роках ХХ ст. російські психологи А. Лічко та К. Платонов запровадили до наукового обігу поняття “делінквентна поведінка”, запозичивши його із зарубіжної психологічної науки.

Перш за все, необхідно нагадати, що делінквентна поведінка – це різновид девіантної поведінки, сукупність протиправних вчинків та злочинів, які не відповідають формально зафіксованим соціальним та юридичним нормам.

Вона безпосередньо пов'язана із соціальною дезадаптацією індивіда та спричинення його неспроможністю або небажанням задовольнити свої потреби правомірним шляхом. Отже, у широкому значенні делінквентна поведінка – це злочинна (кримінальна) поведінка, правопорушення некримінального характеру, порушення офіційно визначених правил; у вузькому значенні (в психолого-педагогічній літературі) – це некримінальні правопорушення, порушення дисциплінарних вимог, протиправна поведінка особистості, що насамперед притаманно підліткам.

В науковій літературі делінквент характеризується як неповнолітній з соціальними відхиленнями у поведінці, який здійснює вчинки, заборонені діючим законодавством та іншими нормативними актами. Частими порушниками бувають психічно і фізично здорові учні з негативним життєвим досвідом, шкідливими звичками та потребами, деформованими соціально-етичними знаннями.

Отже, підліток із делінквентною поведінкою – це особа віком 11 – 15 років, яка порушує норми громадського правопорядку, що за певних обставин може загрожувати благополуччю інших людей [3, 4, 5, 6, 7].

Делінквентна поведінка підлітків спричинена певними причинами, умовами та подіями:

- соціальними причинами, обумовленими соціально-економічними та соціокультурними, демографічними особливостями соціуму, наявними соціальними проблемами тощо. Наприклад, міграційні процеси, урбанізація, майнове розшарування суспільства, зниження життєвого рівня населення, поширення в суспільстві кримінальних та гедоністичних цінностей, проявів агресивності, негативний вплив ЗМІ тощо;

- соціально-педагогічними причинами, що опосередковані проблемами, які виникають у мікросередовищі підлітка (сім'ї, загальноосвітньому навчальному закладі, групі однолітків тощо). Зокрема, послаблення виховної функції сім'ї, засвоєння підлітком через навчання в сім'ї чи групі відкритих або прихованих делінквентних цінностей; бездоглядність як відсутність контролю за дітьми з боку дорослих; негативний вплив асоціальних груп однолітків, підліткової субкультури; конфліктні відносини з учителями та однолітками, неправильна організація дозвілля підлітків тощо;

- індивідуально-психологічними причинами, пов'язаними з особливостями морфофізіологічної системи підлітка, його емоційно-вольовими та особистісними характеристиками, ціннісно-мотиваційною сферою;

## СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ ІЗ ДЕЛІНКВЕНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ЯК МОЖЛИВІСТЬ ЇХ РЕІНТЕГРАЦІЇ У СОЦІУМ

- соціально-культурні причини, пов'язані зі зниженням морально – етичного рівня, руйнацією духовних цінностей, пропагандою ЗМІ західних стереотипів поведінки [3, 210 – 211; 5, 226, 8].

Причини делінквентної поведінки підлітків можуть бути сталими та новими, які з'являються у певні часові періоди та обумовлені соціально-економічними та соціокультурними суспільними умовами. Сталі недоліки включають у себе низький рівень виховної та дозвільної функції сім'ї, а також неправильну організацію навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах.

Новими детермінантами у 80-ті роки ХХ ст. стали міграційні процеси та урбанізація. Відбувся руйнівний процес системи роботи піонерської та комсомольської організації з підлітками. Важкі 90-ті ХХ ст. призвели до майнового розшарування суспільства, поширення вживання алкоголю та наркотиків у дитячому середовищі, соціального сирітства тощо. Початок ХХІ століття охарактеризувався розвитком гедоністичних та споживацьких тенденцій у підлітковому середовищі, агресивного впливу інформаційних технологій, комп'ютерних ігор, Інтернету тощо.

Форми соціально-педагогічної роботи з підлітками із делінквентною поведінкою мають певні особливості залежно від соціальної інституції, яка здійснює цю роботу. Упродовж десятиліть загальноосвітні навчальні заклади залишалися провідними інститутами соціального виховання. Соціально-педагогічна робота з підлітками із делінквентною поведінкою у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється у межах первинної та вторинної профілактики. Вони спрямовані на забезпечення соціальними педагогами та педагогічним колективом школи цілеспрямованого впливу на мікросередовище та особистість підлітка із делінквентною поведінкою з метою усунення чинників, які негативно впливають на його соціалізацію та сприяють подальшому відхиленню у поведінці, з метою формування у неповнолітнього особистісних якостей, які б унеможливили подальші асоціальні прояви та забезпечували повернення неповнолітнього у соціальне життя. Основними засобами соціально-педагогічної роботи загальноосвітнього навчального закладу з метою профілактики делінквентної поведінки є індивідуальна виховна робота, застосування корекційного впливу на мікросередовище та залучення неповнолітнього до позитивних соціальних відносин та соціально - корисної діяльності.

З метою поліпшення обліково-аналітичної роботи фахівців запроваджуються соціально-психолого-медико-педагогічні картки учнів, плани екстреного реагування на пропуски чи протиправні

вчинки підлітків, обліково-профілактичні картки роботи з неблагополучними сім'ями, карти руху учнів "групи ризику". Для забезпечення індивідуальної роботи з підлітками із делінквентною поведінкою соціальний педагог заповнює соціально-педагогічну картку учня, яка містить наступні відомості: характеристика сім'ї; стан здоров'я й розвитку учня; особливості навчальної діяльності; статус у колективі, ставлення до колективу, громадської діяльності та суспільно-корисної праці; спрямування інтересів, сфери вільного спілкування учня; самооцінка особистості та особливості поведінки.

Важливе місце в системі соціально-педагогічної роботи з підлітками із делінквентною поведінкою посідає інспектування сімей дітей груп ризику, зокрема проведення рейдів із залученням психолога, соціального педагога, класного керівника, представника служби у справах дітей, кримінальної міліції у справах неповнолітніх.

Соціальні педагоги активно використовують інтерактивні технології. Серед них особливого поширення набули: метод "рівний - рівному", конкурси та диспути з правової тематики, рольові ігри, інтерактивні заняття, соціально-психологічні та просвітницькі тренінги для підлітків та їхніх батьків.

Особливий наголос необхідно зробити на соціально-педагогічній роботі з підлітками із делінквентною поведінкою у школах – інтернатах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки саме вони найчастіше мають досвід протиправної поведінки. Така робота здійснюється через бесіди, консультації, психокорекційні заняття. Серед групових форм найпоширеніші виховні години, години спілкування, тематичні дні, тренінги, зустрічі з представниками кримінальної міліції у справах дітей тощо [3, 9].

Соціально-педагогічна робота із делінквентами здійснюється органами державної влади, службами та установами у справах дітей, а саме: представники кримінальної міліції у справах дітей в якості соціально-педагогічної роботи здійснюють просвітницько-інформаційну роботу серед населення, проводять тематичні зустрічі, спортивні змагання тощо. Зазначені заходи спрямовані на виховання, засвоєння суспільних цінностей.

Соціально-педагогічна робота працівників кримінальної міліції у справах дітей починається зі встановлення контакту з неповнолітнім та його сім'єю, згодом їх мотивують до співпраці і працюють над визначеними проблемами. Працівники вивчають особливості особистості неповнолітнього та його соціальне оточення,

## СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ ІЗ ДЕЛІНКВЕНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ЯК МОЖЛИВІСТЬ ЇХ РЕІНТЕГРАЦІЇ У СОЦІУМ

чинники, що заважають соціальній адаптації неповнолітнього, сприяють формуванню у нього протиправної поведінки; визначають ресурси, які можна використати для ресоціалізації неповнолітнього. Соціально-педагогічна робота з підлітками із делінквентною поведінкою має на меті психологічну та педагогічну реабілітацію неповнолітнього.

У діяльності кримінальної міліції у справах дітей впроваджують такі інновації як сімейні групові наради, соціальний супровід підлітків, засуджених до альтернативних видів покарань.

Вторинна та третинна профілактика делінквентної поведінки підлітків є провідним напрямом роботи у притулках для дітей. Соціально-педагогічна робота в цих закладах здійснюється за допомогою специфічних методів та форм і спрямована на коригування уявлень, переконання неповнолітнього, вирішення складних життєвих ситуацій, які є перепорою до повернення у соціум. Для розв'язання зазначених завдань у своїй практичній роботі фахівці притулків використовують різноманітні соціологічні, психологічні та педагогічні методи, серед яких можна зазначити спостереження, аналіз соціуму, біографічний метод, методи психодіагностики, психотерапії, психогімнастика, вправління, переконання та змагання.

З 2008 р. в Україні розпочався процес поступової реорганізації притулків для дітей у центри соціально-психологічної реабілітації. У таких центрах переважно здійснюється індивідуальна робота з делінквентними підлітками шляхом захисту прав дитини та надання соціальної допомоги (сприяння органам опіки та піклування, службі у справах неповнолітніх у подальшому влаштуванні дитини; розв'язанні правових, житлових, проблем; соціального патронажу); побутової реабілітації дитини; організації медичного обстеження, лікування; інтеграції дитини в соціум (відновлення втрачених та встановлення нових соціальних зв'язків); психологічної реабілітації та корекції (подолання деформацій поведінки, формування позитивної установки на навчання та працю, вирішення конфліктів з однолітками та дорослими); реабілітації у сфері навчальної діяльності (повернення дезадаптованої дитини чи підлітка до загальноосвітнього навчального закладу); допомоги у відновленні внутрісімейних зв'язків; підготовки дитини до повернення в біологічну сім'ю чи влаштування в прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу.

Центри соціальних служб проводять соціально-педагогічну роботу через відеолекторії, конкурси на краще знання чинного законодавства,

тематичні зустрічі підлітків із делінквентною поведінкою з працівниками правоохоронних органів, органів державної влади тощо.

Проводиться робота із створення таборів відпочинку та наметових містечок з метою забезпечення дозвілля дітей та попередження негативних явищ у молодіжному середовищі.

Центри соціальних служб для молоді використовують метод вуличної роботи, який допомагає виявити бездоглядних дітей, дорослих, які втягують дітей у злочинну діяльність, запобігти правопорушенням серед підлітків.

Шляхом різноманітних акцій, фестивалів, конкурсів, тематичних виставок та лекцій працівники центрів намагаються встановити довірливі відносини з підлітками, допомогти розв'язати їхні проблеми, захистити від насилля та повернути до повноцінного життя [1, 2, 3, 6].

**Висновки з проведеного дослідження.** Завершуючи дослідження щодо причин проявів делінквентної поведінки у підлітків та соціально – педагогічних шляхів подолання такої поведінки, необхідно звернути увагу на запровадження інноваційних технологій та методів у роботі органів державної влади, правоохоронних органів та всіх інституцій, які долучаються у своїй роботі до питання повноцінного життя молоді, зокрема дітей підліткового віку.

Проблема пошуку шляхів підвищення ефективності профілактичної роботи набула останнім часом особливо гостру актуальність у зв'язку з негативною тенденцією в країні щодо зростання злочинності, і особливо злочинності неповнолітніх. Тому, необхідно підкреслити, що в сучасних умовах повинні принципово мінятися підходи до організації профілактичної роботи, з тим щоб від заходів адміністративно-правового впливу перейти до надання соціально-педагогічної допомоги сім'ї, підлітку, допомоги, заснованої на вивченні особистості неповнолітнього правопорушника, умов його сімейного та суспільного виховання.

Зусилля мають спрямовуватись на вирішення соціально-економічних, ідеологічних, культурних завдань загальнодержавного масштабу по більш повному задоволенню матеріальних і духовних потреб людей, формування соціальної зрілості та громадянської активності підлітків, молоді, забезпечення виховної та профілактичної роботи, спрямованої на корекцію і попередження аморальних явищ, протиправних дій і поведінки окремих осіб.

Така робота може вестись успішно лише при умові високого професіоналізму фахівців соціально-педагогічної та психологічної сфери, тісної співпраці влади, комерційних структур та всіх соціальних інститутів.

## ПРОЕКТУВАННЯ ЯК ЧИННИК УДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПТНЗ

1. Мустаева Ф.А. Основы социальной педагогики: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – 416 с. – (Серия “Gaudeamus”).
2. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка: К.: Кондор, 2005. – 560 с.
3. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / [О.В. Безпалько, І.Д. Зверева, Т.Г. Веретенко]; за ред. О.В. Безпалько. – К.: Академвидав, 2013. – 312 с. – (Серія “Альма-матер”).
4. Жигайло Н.І. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник. – Львів: Новий Світ – 2000, 2007. – 256 с.
5. За ред. проф. А.Й. Капської. Соціальна педагогіка: Підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
6. Богданова І.М. Соціальна педагогіка: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 343 с. – (Бібліотека соціального педагога).
7. Соціальна педагогіка: словник – довідник / За заг. ред. Т.Ф. Алексєєнко. – Вінниця: Планер – 2009. – 542 с.
8. Сорочинська В.С. Організація роботи соціального педагога: Навчальний посібник. – К.: кондор, 2005. – 198 с.
9. Соціальна педагогіка: теорія і технології: Підручник / За ред. І.Д. Зверєвої – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.

Стаття надійшла до редакції 26.12.2014

УДК 371.132.001.63:62

**Олена Кривильова**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти Бердянського державного педагогічного університету

### ПРОЕКТУВАННЯ ЯК ЧИННИК УДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПТНЗ

У статті теоретично обґрунтовано процес проектування як чинника удосконалення психолого-педагогічної підготовки майбутнього викладача професійно-технічного навчального закладу, з урахуванням особливостей викладання предметів природничо-математичного циклу, зокрема фізики, математики, інформатики та інформаційних технологій.

**Ключові слова:** проектування, психолого-педагогічна підготовка, професійно-технічний навчальний заклад.  
**Лит. 4.**

**Олена Кривилева**, кандидат педагогических наук, доцент кафедры профессионального образования Бердянского государственного педагогического университета

### ПРОЕКТИРОВАНИЕ КАК ФАКТОР СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ПТУЗ

В статье теоретически обосновано процесс проектирования как фактора совершенствования психолого-педагогической подготовки будущего преподавателя профессионально-технического учебного заведения, с учетом особенностей преподавания предметов естественно-математического цикла, в частности физики, математики, информатики и информационных технологий.

**Ключевые слова:** проектирование, психолого-педагогическая подготовка, профессионально-техническое учебное заведение.

**Olena Kryvyliova, Ph.D. (Pedagogy), Docent of Profwssional Education Department Berdyansk State Pedagogical University**

### DESIGN AS A FACTOR IN IMPROVING PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF VOCATIONAL SCHOOLS

Article theoretically grounded the design process as a factor in improving psychological and pedagogical training of future teacher of vocational educational institution, allowing for the teaching of mathematical objects natural cycle, including physics, mathematics, computer science and information technology.

**Keywords:** design, psychological and pedagogical training, vocational school.

**П**остановка проблеми. Підвищення ролі професійно-технічної освіти у вирішенні соціально-економічних проблем суспільства ускладнює завдання навчання та виховання майбутніх кваліфікованих робітників і потребує якісних змін у діяльності професійно-технічних навчальних закладів і

насамперед більш високого рівня підготовки педагогічних працівників, зокрема викладачів природничо-математичного циклу.

У цих умовах актуальною є проблема вдосконалення психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів професійно-технічних навчальних закладів. Вирішення зазначеної